

УДК [378.091.212:316]316.621

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.02>

Аверіна К. С.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ В СУЧАСНОМУ ЗВО

Розглядається проблема педагогічного інтегрування структурних складових розвитку соціальної активності особистості майбутнього фахівця соціономічної професії в період здобуття освіти. Визначається характер і спрямування організації соціально-комунікаційного простору сучасного ЗВО, як цілеспрямовано організованої, керованої, базато-функціональної та відкритої педагогічної системи прямих і непрямих впливів задля реалізації визначених педагогічних установок розвитку значимих соціальних якостей особистості.

Визначаються відправні точки спрямування педагогічного впливу на розвиток соціальної активності особистості майбутніх фахівців через розробку адекватних конкретним соціальним потребам механізмів реалізації активної позиції особистості з урахуванням випереджаючого формування окремих структур щодо інших та особливості педагогічних цілепокладань щодо системності та послідовного взаємозгодження обраних методів розвитку складових професійної досконалості фахівців соціономічного спрямування. Обґрунтовується комплексне застосування функціональних блоків педагогічної системи розвитку соціальної активності здобувачів, як необхідного елементу розробки цілісних програм створення освітнього впливу на розвиток соціальної активності майбутнього фахівця.

Проведений аналіз сукупності соціокультурних, психолого-педагогічних, організаційних та інших спеціально організованих у навчальному закладі умов дозволяє констатувати принципи створення регуляторних механізмів, що укладають цільові (згідно вимог до рівня фахової соціалізації індивіда), освітньо-змістові (що ґрунтуються на використанні інтегрованих у навчальні програми соціально орієнтованих практикумів розвитку майбутніх фахівців соціономічних професій), процесуальні (що забезпечують освоєння й ціннісне осмислення результатів просоціальної діяльності), критеріальні і результативні складники забезпечення, що виконують конкретну процесуальну роль і впливають на усталення сутнісних соціальних характеристик особистості.

Ключові слова: соціальна активність особистості, освітній процес, педагогічна система, здобувачі соціономічних професій.

Одним з найважливіших завдань сучасної вищої освітньої установи є розвиток соціальної активності особистості здобувача професійної освіти, оскільки саме від продуктивності участі майбутнього фахівця в суспільно-корисній діяльності залежить і ефективне здійснення його соціальних і професійних функцій та ролей. Зміни, які відбулися в соціально-історичних умовах та в логіці розвитку наук про людину наприкінці ХХ ст., зумовили необхідність переходу до нової парадигми освіти, в якій педагогічна наука у свій предмет включає соціалізацію. У соціально-гуманітарній науці сьогодення активно досліджуються соціально-культурні аспекти соціалізації, культурного й професійного зростання особистості в системі сучасної вищої професійної освіти. В основу сучасної освітньої концепції професійної підготовки фахівців для соціальної сфери покладені єдині вимоги, відповідно до Законів України (№ 2145-VIII «Про освіту» від 05.09.2017 р., № 1556-VII «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р.), Указу Президента України № 926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» від 30.09.2010 р., Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ сторіччя) (Постанова Кабінету Міністрів України N 896 від 3.11.1993 р.). Практичні вимоги до фахівця, що надаватиме соціальні послуги, окреслено у Законі України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. № 966-IV, ст. 358, окреслюють перелік вимог щодо освітньо-професійних програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації (післядипломної освіти) фахівців соціальної сфери «з урахуванням освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів відповідно до чинного законодавства» [10, с. 153]. Це завдання сформульовано в основних концептуальних положеннях, що визначають зміст й організацію освіти в Україні, окреслюють перспективи розвитку та регламентовані в найважливіших методологічних і законодавчих документах. Проблеми та перспективи розвитку фахівців соціономічних професій та української професійної вищої освіти в контексті Болонського процесу, відтворені в низці досліджень [4; 12], виявили актуальність уваги до розвитку соціальних якостей таких важливих суб'єктів суспільних перетворень сучасної України як майбутні вчителі, соціальні педагоги, соціальні психологи, медики, соціальні працівники та потребу спрямування педагогічної рефлексії і практичної діяльності на забезпечення ефективного розвитку соціальної активності здобувачів соціономічних фахів.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні засад комплексного застосування функціональних блоків педагогічної системи розвитку соціальної активності здобувачів, як необхідного елементу розробки цілісних програм створення освітнього впливу на розвиток соціальної активності майбутнього фахівця.

Сучасна педагогічна наука активно намагається здійснити переоцінку можливостей тих концепцій розвитку особистості, які традиційно базуються на провідному значенні цілеспрямованого впливу на особистість в процесі її формування і вийти на відповідний рівень забезпечення процесу саморозвитку особистості, її життєвого визначення в культурі, у соціумі. Разом з тим, розвиток соціальної активності провідних соціальних груп потребує організації цілеспрямованої підготовки до цих процесів фахівців соціономічних

професій, а результативність такої діяльності значною мірою залежить від усвідомлення й застосування її методологічних засад і підходів, які, розкриваючи способи організації, побудови теоретичної та практичної діяльності в певному напрямі, забезпечують її ефективність [6, с. 125-126].

Висновки ґрунтовних соціологічних розвідок інноваційних вимірів суспільного розвитку України надають змогу віднести соціальну активність особистості до усталених ціннісних орієнтацій, що охоплює різні рівні та форми взаємодії громадського й індивідуального в особистості. Аналіз соціально-психологічного змісту соціономічних професій типу «людина – людина» надає підстави стверджувати, що характер цієї діяльності ставить педагогічне завдання сприяти реалізації тих підвищених вимог, що висувуються до фахівців цих професій, в багатьох складних контекстах ситуацій розвитку соціальної активності через впливи на систему переживань, установок і самоусвідомлення можливостей з огляду на перспективи подальшого соціального саморозвитку.

За умов нової соціальної ситуації, що потребує створення та розвитку соціалізуючого потенціалу особистості, освітні підходи, з одного боку, визначаються і логікою розвитку сучасної науки, і ступенем розробки тих її галузей, які так чи інакше стосуються проблем, пов'язаних з педагогічним знанням. З іншого боку, проблеми соціально-комунікаційного простору освітнього середовища актуалізують проблему адаптації суб'єктів освітньої взаємодії до нових умов здійснення соціальних і професійних зв'язків, принципів організації, управління, комунікаційного простору сучасного ЗВО тощо [3]. Тому педагогічно важливо виявити, за яких умов процес інтегрування множини структурних складових соціальної активності особистості майбутнього фахівця соціономічної професії в період здобуття освіти буде проходити найбільш ефективно.

Результати вивчення особистості як суб'єкта соціальних змін крізь призму «соціальної суб'єктності», дозволяють визначити відповідні точки педагогічного впливу на розвиток соціальної активності особистості майбутніх фахівців:

- реалізація активної позиції особистості визначається наявністю адекватних конкретним соціальним потребам механізмів її формування;
- в процесі становлення активної особистості зазвичай відбувається випереджаюче формування окремих структур щодо інших [5, с. 257];

– особливості педагогічних цілепокладань актуалізують потребу системності та послідовного взаємоузгодження обраних методів розвитку складових професійної досконалості фахівців соціономічного спрямування [2].

На основі аналізу науково-педагогічних праць, присвячених теоретико-методологічним засадам організації культурно-освітнього простору, та проектування освітнього середовища професійної підготовки [11], приходимо висновку, що середовище сучасного ЗВО це:

- багатоструктурна система прямих і непрямих впливів задля реалізації визначених педагогічних установок розвитку значимих соціальних якостей особистості;
- сукупність соціокультурних, психолого-педагогічних, організаційних та інших спеціально організованих у навчальному закладі умов, у результаті взаємодії яких відбувається становлення особистості майбутнього фахівця.

Оскільки система сучасної професійної освіти, у тому числі фахівців соціономічних професій, є інституційною структурою, на неї розповсюджується вимога щодо створення регуляторних механізмів, функція яких полягає в узгодженні принципів адаптації особистості в комунікативних освітянських процесах. Таким чином, освіта розглядається в надзвичайно широкому спектрі – і як соціальний інститут, і як процес соціальної взаємодії та результат діяльності майбутнього фахівця, конкретних соціальних спільнот і суспільства в цілому, всі цілі освіти зводяться до трьох основних підходів:

1. Акцентуація процесуальності освіти (згідно мети – трансляції знань і досвіду з покоління до покоління).
2. Цілепокладання на соціальний результат (формуванні повноцінної особистості, що діє на користь суспільства).
3. Орієнтація на особистісний розвиток (для забезпечення ефективної творчої і відтворювальної діяльності, збереження, розвитку та примноження матеріальної й духовної культури суспільства).

Третій підхід, що поєднує обидва вектори, акцентує увагу на потребі особистості не лише адаптуватись до існуючих соціальних реалій, а й до оволодіння засобами їх перетворення, виступаючи активним суб'єктом і основним провідником соціальних змін. Не менш важливий акцент цього підходу полягає в увазі до самого процесу формуванні такої особистості, оскільки для реалізації адаптаційного механізму соціально-активної особистості до нової соціокультурної реальності вагомими постає як потенціал її саморозвитку, так і потенціал гармонізації взаємин суб'єктів соціальної дії. Тому проблема адаптації майбутнього фахівця соціономічної професії в процесі фахової освіти до соціально-комунікаційної реальності є важливим спрямуванням освітнього концепту розвитку соціальної активності в сучасному суспільстві. Відтак методологічно обґрунтованим є прагнення дослідників конкретизувати впливи педагогічних систем (підсистем освітнього середовища) галузі професійної освіти на формування соціально значущих якостей особистості майбутнього фахівця в кількох предметних полях для розгляду його функцій у взаємозв'язку з професійними цілями покладаннями.

Потреба розгляду адаптаційних механізмів соціально-активної особистості до нової соціокультурної реальності як потенційного чинника її саморозвитку зумовлює звернення до аналізу принципів залучення суб'єктного підходу на засадах теорії мотивації.

Традиційно щодо основних видів потреб людини, залученої до колективної діяльності, дослідники проблеми виокремлюють наступні моменти: кожен майбутній фахівець має власну ієрархію потреб, що визначається його місцем у професійній групі, набутим раніше досвідом, конкретними обставинами життя; кожен майбутній працівник використовує власні способи задоволення потреб залежно від конкретних професійних і життєвих ситуацій, у кожного працівника може змінюватись оцінка значущості певних потреб.

Водночас тенденції, виявлені в численних педагогічних і психологічних дослідженнях [2; 3; 7; 8] вітчизняних і зарубіжних науковців, дозволяють в педагогічній рефлексії визначити низку чинників, що зумовлюють проблему професійного зростання фахівця та визначити засоби її подолання сучасною системою фахової освіти:

– самореалізація особистості як суб'єкта втілює якісно інший рівень роботи над собою з обов'язковим формуванням суб'єктом власної системи смислів, цінностей, мотивів, уявлень про себе, постановку цілей і визначення способів їхнього досягнення, включаючи й самоперетворення;

– досягнення особистістю професійної самореалізації переважно залежить від того, наскільки швидко й інтенсивно особистість реалізує власний потенціал у процесі оволодіння професією та пристосовується до її вимог й умов;

– самоактуалізація професійних потенцій особистості розглядається в наукових джерелах, насамперед, як процес розгортання якостей за ситуації впливу інших особистостей з урахування засад самореалізації на суб'єктному рівні.

Інтеграційно-діяльнісний підхід до аналізу структури та змісту професійного самовизначення студентів з позицій розвитку соціальної активності дозволяє виокремити чотири позиції соціальної активності майбутніх фахівців:

– позиція, за якої соціальна активність орієнтована на внутрішній світ суб'єкта та на дотримання усталених соціальних норм і отримання на цій основі очікуваних благ (основна форма вияву такої активності – виконання певних конкретних функцій і чітке дотримання сформованих правил діяльності);

– конкурентна позиція, у межах якої активність орієнтована на оволодіння найбільш цінними, з точки зору суб'єкта, атрибутами зовнішнього середовища (спрямована на зовнішнє середовище, основна форма прояву цього виду активності – спілкування, взаємодія з оточенням на основі конкуренції);

– позиція актуалізації, за якої активність спрямована на саморозвиток суб'єкта, його професійне вдосконалення в обраній справі (основна форма вияву цього виду активності – пізнання, самопізнання та діяльність із самовдосконалення; основний її результат – продуктивне самоперетворення);

– позиція участі, що відтворює вид активності, орієнтованої на перетворення навколишньої дійсності, її вдосконалення в процесі здійснення продуктивної як навчально-професійної, так і множини інших видів діяльності (основна форма прояву активності – творчі підходи до співпраці з іншими суб'єктами діяльності за умови узгодження інтересів усіх учасників для самовдосконалення та продуктивних перетворень навколишнього соціального середовища особистості).

Проведений аналіз структури соціальної активності майбутнього фахівця, що об'єднує дві підструктури: внутрішньо-особистісну (активність самосвідомості) та діяльну (активність взаємодії), кожна з яких виконує значущі для цілісної структури свідомості особистості функції, а при взаємодії підструктур реалізуються її інтеграційні функції, дозволяє констатувати, що необхідним елементом розробки цілісних програм створення освітнього впливу на розвиток соціальної активності майбутнього фахівця є комплексне застосування функціональних блоків, що виконують конкретну роль і впливають на усталення сутнісних характеристик соціальної активності особистості [1, с. 251-252] (Рис. 1).

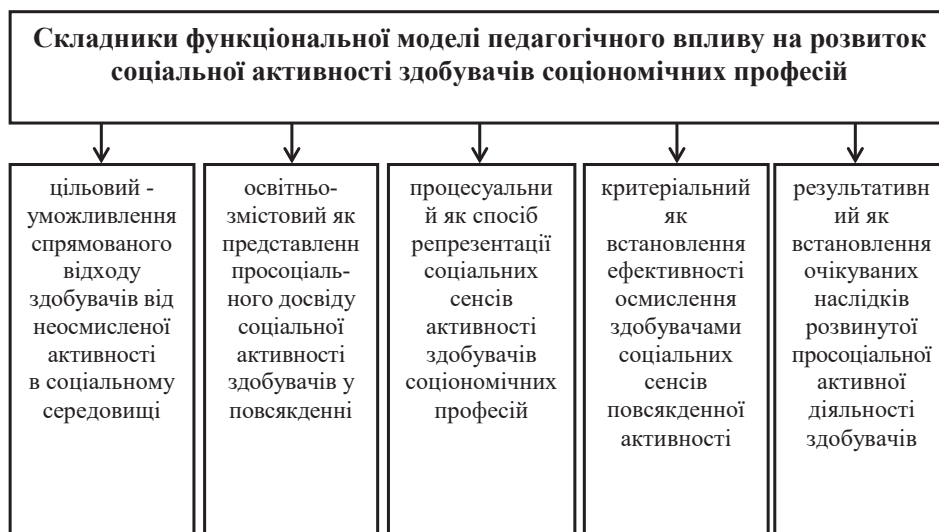


Рис. 1 Складники моделі педагогічного впливу на розвиток соціальної активності здобувачів соціономічних професій

Таким чином, згідно з вищевказаними концепціями, а також результатами авторського дослідження впливів цінностей і ціннісних орієнтацій на стан соціальної активності майбутнього фахівця соціономічної професії в умовах навчання у ЗВО [1], можемо констатувати, що реалізація механізму розвитку соціальної активності на нинішньому етапі потребує створення цілісних програм створення освітнього впливу, що має включати:

– цільовий складник – (задану системою базових цінностей мету розвитку соціальної активності майбутнього фахівця соціономічної професії згідно вимог до рівня фахової соціалізації індивіда);

– освітньо-змістовий складник (змістовий блок розвитку знань і навичок про-соціальної діяльності, що ґрунтується на використанні інтегрованих в навчальні програми соціально орієнтованих практикумів розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців соціономічних професій);

– процесуальний складник (технології, що забезпечують поетапне (естафетне) освоєння й ціннісне осмислення майбутнім фахівцем принципів і гуманітарної значимості результатів власної просоціальної діяльності);

– критеріальний складник (психолого-педагогічний механізм сприяння розвитку соціальної активності майбутнього фахівця соціономічних професій для подолання бар'єрів і актуальних ціннісних суперечностей, пов'язаних з особистим досвідом індивіда);

– результативний складник (використання критеріальної бази оцінки процесу й результатів розвитку ціннісних компонентів соціальної активності майбутнього фахівця соціономічної професії).

Висновки. Отже, проведений аналіз сукупності соціокультурних, психолого-педагогічних, організаційних та інших спеціально організованих у навчальному закладі умов дозволяє констатувати правомірність застосування комплексу регуляторних механізмів, що укладають цільові (згідно вимог до рівня фахової соціалізації індивіда), освітньо-змістові (що ґрунтується на використанні інтегрованих в навчальні програми соціально орієнтованих практикумів розвитку майбутніх фахівців соціономічних професій), процесуальні (що забезпечують освоєння й ціннісне осмислення результатів просоціальної діяльності), критеріальні і результативні складники забезпечення, що виконують конкретну процесуальну роль і впливають на усталення сутнісних соціальних характеристик особистості.

Використана література:

1. Аверіна К. Соціальна активність майбутніх фахівців соціономічних професій: теорія і методологія розвитку: монографія / (за наук. ред. Г. Терещука) Мелітополь, Люкс, 2020. 462 с.
2. Болучевская В.В. Профессиональное самоопределение будущих специалистов помогающих профессий: монография. Волгоград : Изд-во ВолГМУ, 2010. 264 с.
3. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.
4. Життєві стратегії студентів НАУ: кризь призму соціології. *Віче*. URL: <http://www.viche.info/journal/1671>.
5. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Київ : Інститут соціології НАН України, 2004. 400 с.
6. Кабусь Н.Д. Роль соціальної групи в реалізації стратегії сталого розвитку суспільства. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Вип. 234. Т. 246. Педагогіка. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. С. 124-129.
7. Канівець Т.М. Особливості формування психологічної готовності студентів вищих навчальних закладів до здійснення майбутньої професійної кар'єри. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2015. № 1. С. 69-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/orpher_2015_1_9
8. Матвієнко О.В., Цвенгер Ю.В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії: монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 384 с.
9. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти; [ред. Е.М. Лібанова]. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.
10. Слосанська Г. І. Доступ до соціальних послуг в умовах децентралізації. *Соціальна робота і соціальна педагогіка: виклики сьогодення*: 36. наук. праць за матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29–30 листопада 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. С. 150-158.
11. Смолінська О.Є. Теоретико-методологічні засади організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2015. 598 с.
12. Студенти – образ майбутнього: міжнародне соціологічне дослідження Інституту Горшеніна (жовтень 2010 – березень 2011 рр.). URL: <http://institute.gorshenin.ua/>.

References:

1. Averina K. (2020) *Sotsialna aktyvnist maibutnix fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii: teoriia i metodolohiia rozvytku: monohrafiia / (za nauk. red. H. Tereshchuka) [Social activity of future specialists of socioeconomic professions: theory and methodology of development: monograph / (edited by G. Tereshchuk)]*. Melitopol, Liuks, 462 s. [in Ukrainian]
2. Boluchevskaia V.V. (2010) *Professyonalnoe samoopredelenye budushchykh spetsyalystov pomohaiushchykh professyi: monohrafiya*. [Professional self-determination of future specialists of helping professions: monograph]. Volgograd: Yzd-vo VolHMMU, 264 s. [in Russian]
3. Vlasova O.I. (2005) *Psykhologhiia sotsialnykh zdibnostei: struktura, dynamika, chynnyky rozvytku: monohrafiia*. [Psychology of social abilities: structure, dynamics, factors of development: monograph]. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet». 308 s. [in Ukrainian]
4. Zhyttievi stratehii studentiv NAU: kriz pryзму sotsiolohii. [Life strategies of NAU students: through the prism of sociology]. Viche. URL: <http://www.viche.info/journal/1671>.
5. Zlobina O. (2004) *Osobystist yak subiekt sotsialnykh zmin*. [Personality as a subject of social change]. K.: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. 400 s. [in Ukrainian]

6. Kabus N.D. (2014) Rol sotsialnoi hrupy v realizatsii stratehii staloho rozvytku suspilstva. [The role of the social group in the implementation of the strategy of sustainable development of society]. Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyi zhurnal. Vyp. 234. T. 246. Pedagogika. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU imeni Petra Mohyly. S. 124-129. [in Ukrainian]
7. Kanivets T.M. (2015) Osoblyvosti formuvannia psykholohichnoi hotovnosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv do zdiisnennia maibutnoi profesiinoi kariery. [Features of formation of psychological readiness of students of higher educational institutions for realization of the future professional career]. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. № 1. S. 69-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ophep_2015_1_9
8. Matviienko O.V., Tsvenger Yu.V. (2009) Pidhotovka maibutnykh uchyteliv do pedagogichnoi vzaiemodii: monohrafiia. [Preparation of future teachers for pedagogical interaction: a monograph]. K.: NPU im. M.P. Drahomanova. 384 s. [in Ukrainian]
9. Molod ta molodizhna polityka v Ukraini: sotsialno-demografichni aspekty; [red. E.M. Libanova]. [Youth and youth policy in Ukraine: socio-demographic aspects] K.: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2010. 248 s. [in Ukrainian]
10. Slozanska H. I. (2016) Dostup do sotsialnykh posluh v umovakh detsentralizatsii. [Access to social services in a decentralized environment]. Sotsialna robota i sotsialna pedagogika: vyklyky sohodennia: Zb. nauk. prats za mater. IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Ternopil, 29–30 lystopada 2016 r.). Ternopil: Vektor. S. 150–158. [in Ukrainian]
11. Smolinska O.Ie. (2015) Teoretyko-metodolohichni zasady orhanizatsii kulturno-osvitnoho prostoru pedagogichnykh universytetiv Ukrainy: [Theoretical and methodological principles of organization of cultural and educational space of pedagogical universities of Ukraine] dys... d-ra ped. nauk: 13.00.01. Drohobych. 598 s. [in Ukrainian]
12. Studenty – obraz maibutnoho: mizhnarodne sotsiologichne doslidzhennia Instytutu Horshenina (zhovten 2010 – berezen 2011 rr.). [Students - the image of the future: an international sociological study of the Gorshenin Institute (October 2010 - March 2011)]. URL: <http://institute.gorshenin.ua/>.

Averina K. S. Conceptualization of the pedagogical system of development of social activity of applicants for socionomic professions in modern HEI

The article considers the problem of pedagogical integration of structural components of social activity development of the personality of the future specialist in a socionomic profession in the period of receiving education.

The nature and direction of the social and communication space organization of modern HEI as a purposefully organized, managed, multifunctional and open pedagogical system of direct and indirect influences for realization of certain pedagogical attitudes to the development of significant social qualities of the individual is defined.

The starting points of focus pedagogical influence on the social activity development of the future specialists through the development of adequate to specific social needs mechanisms for implementing the active position of the individual, taking into account the advanced formation of individual structures in relation to others and features of pedagogical goals concerning systemic and sequential mutually agreed of the selected methods of development of socionomic specialists professional perfection components.

The complex application of functional blocks of the pedagogical system of social activity development of applicants as a necessary element of integral programs development of educational influence creation on development of the future expert's social activity is substantiated.

The analysis of the socio-cultural set, psychological-pedagogical, organizational and other conditions specially organized in the educational institution allows to state the principles of creation of regulatory mechanisms that conclude targeted (according to the requirements for the level of professional socialization of the individual), educational and content (based on the use of integrated in the curriculum of socially oriented workshops for the development of future professionals of socionomic professions), procedural (providing development and value comprehension of prosocial activity results), the criterion and effective components of maintenance which carry out a concrete procedural role and influence establishment of essential social characteristics of the person.

Key words: *social activity of a personality, educational process, pedagogical system, applicants for socionomic professions.*